

TRAO ĐỔI

NĂM 1783 NGUYỄN ÁNH CÓ CHẠY RA CÔN ĐẢO HAY KHÔNG?

Nguyễn Đắc Xuân*

Xin được bắt đầu bài viết bằng cách trích đăng câu hỏi của một nhóm hướng dẫn viên du lịch ở Bà Rịa-Vũng Tàu gửi cho tôi:

“Nhiều tài liệu viết về lịch sử huyện Côn Đảo, đặc biệt tại trang web www.baria-vungtau.gov.vn viết về “Những sự kiện lịch sử Côn Đảo” có đoạn: *“Cách Vũng Tàu 97 hải lý, Côn Đảo [...] tọa độ 8°47’57” vĩ độ Bắc, 106°36’ kinh độ Đông, tổng diện tích là 76,71km², quần đảo mang tên hòn đảo lớn nhất: đảo Côn Lôn với tên thường gọi là Côn Đảo.*

[...] Tháng 6-1783: Nguyễn Ánh chạy ra đảo Côn Lôn, dự định kế hoạch lâu dài lập ra 3 làng: An Hải, An Hội, Cỏ Ống.”

Ông có tài liệu gì chứng minh tháng 6/1783 Nguyễn Ánh (tức Nguyễn Vương, sau này là vua Gia Long) chạy ra Côn Đảo ngày nay không? Đây là một sự kiện hết sức quan trọng đối với lịch sử Côn Đảo, nếu không có tài liệu chứng minh thì khó lòng thuyết minh với giới trẻ, đặc biệt đối với người nước ngoài đang định đến đầu tư ở Côn Đảo. Là một nhà nghiên cứu triều Nguyễn, đã có khi nào ông quan tâm đến vấn đề này chưa? Xin ông bình luận thông tin *“Tháng 6/1783: Nguyễn Ánh chạy ra đảo Côn Lôn, dự định kế hoạch lâu dài lập ra 3 làng: An Hải, An Hội, Cỏ Ống”* và cho biết đâu là sự thực!

Đây là một vấn đề có liên quan đến lịch sử huyện Côn Đảo nên ông Nguyễn Ph. Hoàng ở tại 44 Nguyễn Trường Tộ, thành phố Vũng Tàu cũng đã nhiều lần trao đổi với tôi về vấn đề này. Nhân đây tôi trình bày lại những gì chúng tôi đã trao đổi với nhau.

1. Vài nghi vấn

Có lẽ các tác giả biên soạn thông tin lịch sử nêu trên đã căn cứ sách *Đại Nam thực lục chính biên* của Quốc Sử Quán triều Nguyễn như sau đây:

“Tháng 6, Quý Mão (1783) vua đóng ở hòn Diệp Thạch [hòn Đá Chông] thuộc Phú Quốc. Thống suất giặc (tức quân Tây Sơn) là Phan Tiến Thận thỉnh linh đem quân đến. Cai cơ Lê Phúc Diển xin mặc áo ngự mà đứng ở đầu thuyền. Giặc tranh nhau đến bắt. Vua bèn đi thuyền khác ra đảo Côn Lôn” [...]

* Thành phố Huế.

Mùa thu tháng 7, Nguyễn Văn Huệ nghe tin vua ở đảo Côn Lôn sai người đảng là Phò mã Trương Văn Đa đem hết thủy binh đến vây ba vòng, tình thế rất nguy cấp. Bỗng mưa gió nổi lớn, bốn bề mây mù kín mít, người và thuyền cách nhau gang tấc cũng không thấy nhau. Sóng biển nổi lên dữ dội. Thuyền giặc tan vỡ chìm đắm không xiết kể. Thuyền vua bèn vượt các vòng vây, đến đậu ở hòn Cổ Cốt, rồi lại trở về đảo Phú Quốc. Quân tướng thiếu thốn, binh sĩ đến nỗi phải hái cỏ tìm củ mà ăn”.⁽¹⁾ (Sau đây tạm gọi tài liệu 1).

Sử gia Trần Trọng Kim tham khảo Đại Nam thực lục cũng viết trong Việt Nam sử lược như sau:

“... qua năm quý-mão (1783) vua Tây-sơn lại sai Nguyễn Lữ và Nguyễn Huệ đem binh vào đánh, Nguyễn-vương (tức Nguyễn Phúc Ánh) phải rước vương mẫu và cung quyến ra Phú-quốc. Đến tháng 6 năm ấy, Nguyễn Huệ ra đánh Phú-quốc, Nguyễn-vương chạy về Côn-nôn; quân Tây-sơn lại đem thuyền đến vây Côn-nôn, nhưng may nhờ có cơn bão đánh đắm cả thuyền của Tây-sơn, cho nên Nguyễn-vương mới ra khỏi trùng vi, chạy về đảo Cổ-cốt, rồi lại trở về Phú-quốc”. (Tạm gọi là tài liệu 2).

Trần Trọng Kim sửa Côn Lôn thành Côn-nôn.

Nếu các nhà soạn lịch sử cho huyện Côn Đảo sử dụng hai tài liệu trong Đại Nam thực lục và Việt Nam sử lược nêu trên thì có hai vấn đề cần phải bình luận:

1.1. Theo cả hai tài liệu 1 và 2, tháng 6 năm Quý Mão (1783) Nguyễn Ánh chạy thoát thân đến Côn Lôn trong trường hợp cấp bách như vậy chưa

Nguyễn Ánh sau này là vua Gia Long

chắc đã mang theo kịp vợ con, làm sao ông có thể đem được dân theo? Nguyễn Ánh cũng chỉ lánh nạn ở Côn Lôn chừng một tháng, vì đến tháng 7 năm Quý Mão, lại bị bao vây “ba vòng” may nhờ trận bão bất ngờ đánh đắm binh thuyền của Tây Sơn, Nguyễn Ánh mới chạy thoát một lần nữa đến đảo Cổ Cốt trước khi về lại Phú Quốc. Trong lúc loạn lạc ngoài biển Đông như vậy lấy dân ở đâu để lập ba làng An Hải, An Hội, Cỏ Ống?

1.2. Có đúng Côn Lôn (tài liệu 1) hay Côn Nôn (tài liệu 2) là Côn Đảo ngày nay không?

1.2.1. Theo Từ điển Bách khoa Việt Nam, hòn đảo chính và lớn nhất Côn Đảo: “có diện tích 58km² (chiếm 74,29% tổng diện tích quần đảo)”.

Như vậy, chu vi Côn Đảo (hòn đảo lớn) trên 30km. Tài liệu 1 viết, quân của “*Trương Văn Đa vây ba vòng*” tức gần hơn 90km (gần bằng đoạn đường quốc lộ Huế-Đà Nẵng). Muốn vây bắt Nguyễn Ánh ít nhất mỗi km có khoảng 10 thuyền chiến, tức đội thủy quân của Trương Văn Đa đã đưa ra đảo Côn Lôn tháng 7/1783 có đến 900 thuyền (90km x 10 thuyền chiến). Và 900 thuyền đó đã bị gió bão đánh đắm như thế sự thiệt hại của quân Tây Sơn quá kinh khủng. Trong lịch sử nhà Tây Sơn chưa thấy có bất cứ sách sử nào đề cập sự thất bại kinh khủng của Tây Sơn đến thế cả. Chuyện Nguyễn Ánh chạy đến lánh nạn ở đảo Côn Lôn là có thật, chuyện thủy quân Tây Sơn do Trương Văn Đa chỉ huy bao vây “ba vòng” hòn đảo được *Thực lục* viết là Côn Lôn có thực. Phải chăng hòn đảo được tài liệu 1 và 2 đề cập trên có tên là Côn Lôn hay Côn Nôn nhưng không phải là Côn Lôn được gọi là Côn Đảo mà là một hòn đảo nhỏ hơn nhiều lần so với Côn Đảo ngày nay?

1.2.2. Xem bản đồ Lục tỉnh (cũ), ta thấy đảo Phú Quốc ở phía **tây nam**, còn đảo Côn Đảo (Côn Lôn trước đây) ở phía **đông nam**, hai đảo nằm ở hai kinh tuyến xa nhau (kinh độ 104 và kinh độ 107), cách xa nhau khoảng 300km đường chim bay. Đi vòng theo đường thủy cũng phải từ 500 đến 600km. Nếu đi bằng thuyền chèo hay thuyền buồm, thuận chiều gió, ít nhất cũng phải đi mười ngày mới đến. Hành trình xa và lâu như vậy đòi hỏi phải

Bản đồ các đảo ở vùng biển tây, nam và đông nam Nam Bộ. Đảo Phú Quốc ở phía tây, Côn Đảo (Côn Sơn) ở phía đông các tỉnh cực nam Việt Nam. Đường biển từ Phú Quốc qua Côn Đảo xa gấp ba lần Phú Quốc xuống đảo Thổ Chu ở giáp giới vùng biển Thái Lan. Bản đồ của Nxb Bản đồ (5/2008), tỷ lệ 1: 3.500.000.

chuẩn bị lương thực và nước uống đầy đủ mới thực hiện được. Trong trường hợp Nguyễn Ánh bất ngờ chạy lánh nạn chắc không thể chuẩn bị đầy đủ, lại nữa vào khoảng tháng 6 là tháng có gió mùa đông nam thổi mạnh, quan quân Nguyễn Ánh không thể chạy ngược gió và xa xôi vậy được. Sau khi thủy quân Tây Sơn bị gió bão nhận chìm, Nguyễn Ánh lại còn phải trở về lại Phú Quốc. Với thực tế ấy, ta có thể đặt giả thuyết hồi tháng 6 năm Quý Mão (1783), Nguyễn Ánh chạy lánh nạn ở một hòn đảo nào đó (tạm gọi là đảo X) gần đảo Phú Quốc chứ không phải Côn Đảo ngày nay.

1.2.3. Từ sau khi xưng vương (1780), Nguyễn Ánh đã có mối quan hệ với các nước Thái Lan và Campuchia. Do đó khi thoát ra khỏi Phú Quốc, theo lôgic Nguyễn Ánh phải chạy về vùng biển gần Thái Lan và Campuchia hơn để mong có sự giúp đỡ. Hơn nữa, ở vùng biển giữa Phú Quốc và các nước Thái Lan, Campuchia, rải rác còn có một số đảo nhỏ khả dĩ Nguyễn Ánh có thể dung thân được. Theo cách nghĩ thông thường ấy ta thấy có lý hơn là cho Nguyễn Ánh chạy lên Côn Lôn (Côn Đảo) xa xôi ở phía đông nam.

1.2.4. Cũng tài liệu 1 trên cho biết: *“Thuyền giặc tan vỡ chìm đắm không xiết kể. Thuyền vua bèn vượt các vòng vây, đến đậu ở hòn Cổ Cốt, rồi lại trở về đảo Phú Quốc”*. Theo nghĩa của câu sử thì “hòn Cổ Cốt” ở giữa đảo X và đảo Phú Quốc. Mà đảo Cổ Cốt thì ta có thể biết được đó là đảo Koh Kood, hay Ko Kut là một hải đảo rộng 129km², nằm sát hải phận Campuchia, trong vùng biển tranh chấp giữa chính quyền Pháp ở Đông Dương và Thái Lan trước đây. Đảo Cổ Cốt còn ghi trong sử nhà Nguyễn một sự kiện quan trọng khác nữa là năm 1787, Nguyễn Ánh trên đường từ Thái Lan trở về nước khi đi ngang qua đảo Cổ Cốt (Vịnh Thái Lan), một người Hoa tên Hà Hỷ Văn cùng nhiều người trong Thiên Địa Hội theo giúp chiếm lại Hà Tiên và Long Xuyên.⁽²⁾ Như vậy đảo X nằm phía tây Phú Quốc chứ không phải X là Côn Đảo nằm ở phía đông.

Đảo Côn Lôn trong *Đại Nam thực lục* không phải là đảo Côn Lôn ngày nay có tên là Côn Đảo (ở đông nam) mà nằm ở phía tây nam gần đảo Cổ Cốt sát hải phận Campuchia.

Vậy, tháng 6 năm Quý Mão (1783) Nguyễn Ánh thoát thân ra khỏi Phú Quốc không ra Côn Lôn (Côn Đảo) ở hướng đông mà chạy đến đảo Côn Lôn nào ở phía tây?

2. Các học giả trả lời

2.1. Nhà sử học Pháp Charles H. Maybon, hồi đầu thế kỷ XX, tra cứu các nguồn tài liệu của Pháp, của các Thừa sai Thiên Chúa giáo và sử sách của triều Nguyễn đã viết nhiều tập sử Việt được giới sử học rất quan tâm như các cuốn *Notion d'histoire d'Annam*,⁽³⁾ *Lectures sur l'Histoire Moderne et Contemporaine de Pays D'Annam de 1428 à 1926*.⁽⁴⁾ Trong cuốn sách thứ hai này, Maybon đề cập đến sự kiện Nguyễn Ánh chạy thoát ra khỏi Phú Quốc tháng 6 năm Quý Mão (1783) như sau:

“En effet, Huê et Lữ, avec des forces importantes, se présentèrent au mois de Mars 1783 et brisèrent toute résistance. Alors commença pour le prince une vie de fugitif; impitoyablement chassé par ses ennemis, il erre, pour leur échapper, dans le Golfe de Siam, il passe de Phú Quốc à Ko-rong,⁽⁵⁾ à Kok-kut, revient à Phú Quốc”

(Tạm dịch: Thực vậy, vào tháng 3/1783, Huê và Lữ, đã sử dụng một lực lượng rất hùng hậu, đánh tan hết mọi lực lượng kháng cự. Lúc bấy giờ ông hoàng (tức Nguyễn Ánh) buộc lòng phải thoát thân. Để tránh bị kẻ địch săn đuổi một cách khốc liệt, ông phiêu bạt trong vịnh Thái Lan. Từ Phú Quốc ông đến đảo Ko-rong, Kok-kut, rồi trở lại Phú Quốc).

Theo Maybon thì đảo X là đảo Ko-rong.

2.2. Hai cha con ông Quách Tấn và Quách Giao - những người cùng quê với những người đứng đầu phong trào Tây Sơn - có nhiều công trình nghiên cứu về Tây Sơn và Bình Định cũng viết:

“Được tin Nguyễn Phúc Ánh chạy ra Phú Quốc, Nguyễn Huệ sai Phan Tiến Thận đi đánh bắt. Một số tướng lĩnh bị bắt sống. Nguyễn Ánh thoát chết chạy ra đảo Cổ Long (KohRong). Trương Văn Đa được một lực lượng thủy quân lớn đến vây đánh. Nhưng rủi gặp ngày mưa gió lớn thuyền không thể dàn ra để bao vây mà phải dồn lại ghì chặt vào nhau để chống lại sóng gió. Nhờ vậy Nguyễn Phúc Ánh có cơ hội đem tàn quân chạy thoát, trốn sang đảo Cổ Cốt (Ko Kut) rồi chạy về Phú Quốc”.⁽⁶⁾

Theo Quách Tấn và Quách Giao, đảo X là đảo Cổ Long (KohRong). Có lẽ hai nhà nghiên cứu họ Quách đã tham khảo sách của Maybon và chấp nhận thông tin lịch sử của Maybon.

2.3. Nhà văn, nhà nghiên cứu Marcel Gaultier đã tham khảo những thư từ trao đổi giữa các vị Thừa sai Thiên Chúa giáo, những người Pháp hoạt động ở Đông Nam Á, với Pháp quốc và Giáo hội Thiên Chúa giáo ở chính quốc và tài liệu của Quốc Sử Quán triều Nguyễn viết nên bộ ba bút ký lịch sử *Gia Long, Minh Mạng và Hàm Nghi (Le Roi Proscrit- Ông vua bị đày)* rất giá trị. Trong cuốn *Gia Long* do Toàn quyền Đông Dương P. Pasquier đề tựa, Marcel Gaultier đã đề cập đến sự kiện Nguyễn Ánh bị đánh bất ngờ phải tẩu thoát ra khỏi đảo Phú Quốc hồi tháng 6 năm Quý Mão (1783) như sau:

“Ses pousuivants n’ayant pu l’atteindre, Nguyen-van-Lu et Nguyen-van-Hue retournent à Quinhon, laissant pour garder la Basse Cochinchine, le Pho-Ma, Truong-van-Da et le commandant de L’Avant, Bao. La parque qui transporte les fugitifs touche l’île Chung, mais ne s’arrête qu’à celle de Poulo-Panjab après un dramatique voyage de six jours sur l’Océan déchainé”.⁽⁷⁾

(Tạm dịch: Quân truy kích không thể đuổi theo kịp Nguyễn Ánh, Nguyễn Văn Lữ và Nguyễn Văn Huệ trở về Quy Nhơn chỉ để lại ông Phò mã Trương Văn Đa và ông Tiền quân Bảo trấn giữ vùng Hậu Giang. Chiếc thuyền phò Nguyễn Ánh đi lánh nạn có ghé lại đảo Chung (?) nhưng chỉ tá túc ở đảo Poulo-Panjab sau một hành trình bi thảm 6 ngày giữa biển khơi sóng động).

Marcel Gaultier viết Nguyễn Ánh đã lánh nạn ở *Poulo-Panjab*. Đối với các nhà nghiên cứu Nam Bộ và nghiên cứu hải đảo Việt Nam, đảo Poulo-Panjab không lạ. *Poulo-Panjab* ngày nay có tên là đảo *Thổ Chu* hay còn gọi là *Thổ Châu*, là đảo lớn nhất của quần đảo Thổ Châu, huyện Phú Quốc, tỉnh Kiên Giang. Đảo Thổ Chu có diện tích hơn 1.300ha, hiện có hơn 400 hộ gia đình, gần 1.600 nhân khẩu.

M. Gaultier còn cho biết, khi đến Poulo-Panjab Nguyễn Ánh đã gặp một sự bất ngờ là Giám mục Bá Đa Lộc và đồ đệ của ông cũng vừa đến Poulo-Panjab trước đó mấy ngày: “*Une surprise y attend Nguyen-Anh. L’évêque d’Adran et son collègue ont abardé quelques jours plus tôt à Poulo-Panjab où une heureuse inspiration conduit le prétendant*” (Gia Long, tr. 93). Và rồi, chính tại Poulo-Panjab, Nguyễn Ánh đã chấp nhận dự thảo Hiệp ước (sau này có tên là Versailles 1887) do L’évêque d’Adran đã chuẩn bị từ trước, trước khi ông ủy quyền cho ông Cố đạo này đem Hoàng tử Cảnh (sinh năm 1779 tại Biên Hòa) sang cầu viện vua Pháp Louis XVI. Trong dự thảo Hiệp ước có khoản Nguyễn Ánh nhường cho Pháp “quyền sở hữu và chủ quyền về đảo Côn Đảo” (*que ledit prélat proposera aussi à la Cour de France la propriété de l’Ile de Poulo-Condor*). (Gia Long, tr. 95). Ngồi tại Poulo-Panjab duyệt dự thảo Hiệp ước Versailles có đề cập đến Poulo-Condor (Côn Đảo), chứng tỏ tác giả không thể nhầm Poulo-Panjab với Poulo-Condor được.

Tóm lại: Tháng 6 năm Quý Mão (1783) Nguyễn Ánh từ Phú Quốc không chạy ra Côn Đảo ở phía đông (đồng bằng Nam Bộ) mà chạy qua một hòn đảo phía tây gần với Thái Lan và Campuchia. Maybon và Quách Tấn, Quách Giao viết đó là đảo *Cổ Long* (KohRong), Marcel Gaultier viết là đảo Poulo-Panjab tức đảo Thổ Chu. Đường biển đi từ những hòn đảo này về đảo Phú Quốc đều chạy ngang qua đảo Cổ Cốt. Kết luận này được chứng minh bằng tài liệu lịch sử, đúng với tình hình thực tế các đảo nhỏ trên vùng biển phía nam đảo Phú Quốc và vịnh Thái Lan và cũng đúng với hoàn cảnh lịch sử của Nguyễn Ánh năm 1783. Ta có thể khẳng định tháng 6 năm Quý Mão (1783) Nguyễn Ánh không chạy ra Côn Lôn có tên là Côn Đảo ngày nay.

Gác Thọ Lộc, tháng 3/2009

N Ñ X

CHÚ THÍCH

- (1) *Đại Nam thực lục*, Quốc Sử Quán triều Nguyễn, tập Một, Nxb Giáo dục, Hà Nội, 2002, tr 217-218.
- (2) *Đại Nam thực lục*, *Sổđ*, tr 228.
- (3) Sơ lược lịch sử nước Nam (viết chung với Russier, Hà Nội, IDEO, 1911).
- (4) Bài đọc lịch sử cận và hiện đại nước Nam từ 1428 đến 1926 của Charles B. Maybon, *Imprimerie d’Extrême-Orient*, Hà Nội, 1927.
- (5) Bình luận của nhà sử học Phan Khoang: “Ông Maybon nghĩ rằng các sách nói rằng bấy giờ Nguyễn-vương bị đuổi bắt và phải nhiều lần từ Côn Lôn chạy qua Phú-quốc và Phú-quốc về Côn Lôn; lại nói khi Tây-sơn biết Ngải ở Côn Lôn lại đem thuyền đến vây đảo này ba vòng. Nguyễn-vương bấy giờ đã mệt mỏi, không thể nào chạy được xa xuôi

nhiều vòng từ Phú - quốc đến Côn Lôn mà quân Tây-sơn cũng không đủ ghe thuyền mà bao vây Côn Lôn đến ba vòng. Vậy Côn Lôn đây có lẽ chỉ đảo Ko-Rong (Cao-mán) trong vịnh Tiêm-la, gần đảo Phú Quốc, nhỏ, quân Tây-sơn có thể vây ba vòng được". *Việt Pháp bang giao sử lược*, Phan Khoang, Nhà in Nguyễn Văn Bửu, 1950, chú thích (1), tr 51; hoặc *Việt sử xứ Đàng Trong*, Phan Khoang, Nhà xuất bản Khai Trí, Sài Gòn, 1970, tr 647-648.

- (6) *Nhà Tây Sơn*, Quách Tấn-Quách Giao, Sở Văn hóa và Thông tin Nghĩa Bình, Quy Nhơn, 1988.
- (7) *Gia-Long* của Marcel Gaultier, tựa của Toàn quyền Pierre Pasquier, S.I.L.I. C Ardin, Saigon, 1933, tr 92-93.

TÓM TẮT

Sách *Đại Nam thực lục* của Quốc Sử Quán triều Nguyễn cho biết, vào tháng 6 năm Quý Mão (1783), vua Gia Long bị quân Tây Sơn truy đuổi gắt gao, phải chạy từ đảo Phú Quốc đến đảo Côn Lôn, sau đó từ Côn Lôn chạy qua đảo Cổ Cốt rồi về lại Phú Quốc. Thông tin này về sau bị nhiều người ngộ nhận cho là Vua Gia Long đã chạy tới Côn Đảo!

Tác giả tán thành ý kiến của các học giả tiền bối, cho rằng, lúc ấy vua Gia Long đã chạy ra một hòn đảo nhỏ ở phía tây đảo Phú Quốc, gần Thái Lan và Campuchia, có thể là đảo Ko-rong (Cổ Long) hoặc đảo Poulo-Panjab (Thổ Chu). Từ đó khẳng định, vào tháng 6 năm Quý Mão (1783), vua Gia Long không chạy ra Côn Lôn có tên là Côn Đảo ngày nay.

ABSTRACT

DID NGUYỄN ÁNH FLEE TO CÔN ĐẢO ISLAND?

The book *Đại Nam thực lục* issued by the Nguyễn Dynasty's National Historiographer's Office says that in June of The Year of the Cat (1783), King Gia Long was tenaciously chased by Tây Sơn forces and had to flee Phú Quốc island for Côn Lôn island. Then from Côn Lôn he sailed to Cổ Cốt island and finally back to Phú Quốc island. This information was misinterpreted by many people to assert that King Gia Long fled to Côn Đảo island.

The author agrees with scholars of previous generations that at the time King Gia Long fled to a small island to the west of Phú Quốc island, near to Thailand and Campuchea, possibly Ko-Rong island (Cổ Long), or Poulo-Panjab (Thổ Chu), and consequently concludes that in June of The Year of the Cat (1783) King Gia Long did not flee to Côn Lôn island that is Côn Đảo island today.